

likte bu kişinin Osman Dede Efendi olma-
dığı anlaşılmaktadır. Sadece maddenin gi-
rişine konulan resimdeki kişi Osman De-
de Efendi'dir (Hamîd Mecîd Hedo, I, 355-
356).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâmuk Kemâl'in Husûsî Mektupları (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1986, VI, 683-684; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 494, 634, 677-678, 753, 760, 768, 780-781; Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur? ve Mevlidhanlar*, İstanbul 1951, s. 216; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 187-188; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 13-14; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 262-264; Özalp, *Türk Müzikîsi Tarihi*, II, 31-32; Hamîd Mecîd Hedo, "Osmân el-Mevşîlî", *Mevsû'atü Beyti'l-hikme li-a'lâmi'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 355-356; A. Masala, "Due musicisti arabi alla corte ottomana 'Aziz Efendi (1842-1895) e Osmân Dede Efendi (1840-1918)", *İslâm. Stroia e Civiltà*, VII/3, Roma 1984, s. 111-112; Yılmaz Öztuna, "Osman Dede Efendi", *TA*, XXVI, 79; a.mlf., *BTMA*, II, 170-171.

HASAN AKSOY

OSMAN DİKNE

(ö. 1926)

Sudan'da
Mehdî hareketi emîrlerinden.

Doğum tarihi ve ailesinin kimliği konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bazı kaynaklara göre 1836'da Osmanlı Devleti'nin Habeş eyaletinin idarî merkezi olan Sevâkin'de doğmuştur. Ayrıca Fransa'nın Rouen şehrinde bir Fransız ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği, asıl adının Georges Nisbet olduğu ve müslüman olan üvey babasının onu önce Kahire'deki askerî okulda okuttuğu, ardından Sevâkin adasına yerleştiği de belirtilir. Osmanlı arşiv belgelerinde ise onun Mağrib asıllı veya Mekke'li bir tüccar olduğu gibi farklı kayıtlar vardır. Kendisinin ise ailesinin aslen Diyarbakirli olduğunu ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği zaman Sevâkin'e gelip yerleştiğini, bu bölgedeki Hedendeve kabilesiyle yaptıkları evlilikler neticesinde onlarla karıştığını söylediği nakledilir. Sudan'da XIX. yüzyılda önemli görevlerde bulunan Mısırlı devlet adamı İbrâhim Fevzi Paşa da onu Türk asıllı olarak belirtir. Dikne lakabı ise bir görüşe göre Diknât kabilesi ile evlilik yoluyla akrabalık kurmasına dayanır.

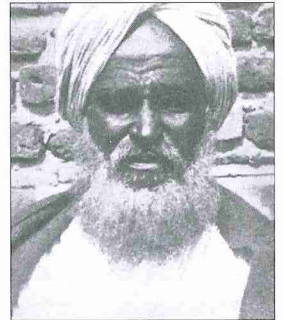
Doğu Sudan'daki halk arasında yaygın olan Şazelîyye tarikatının Meczûbiyye koluna intisap eden Osman Dikne, yaşadığı bölgenin dinî önderlerinden ve bu kolun postnişini Şeyh Tâhir el-Meczûb'dan fıkıh

dersleri aldı. Kısa sürede dinî kişiliğiyle çevresinde saygı duyulan bir kişi haline geldi. Sevâkin, Tûker ve Keselâ'nın bulunduğu Etbere ile Kızıldeniz arasındaki bölgeyi çok iyi bildiği ve bölgedeki gelişmeleri takip ettiği anlaşılan Osman Dikne bir dönem Osmanlı Mısır idaresi tarafından memur tayin edildi, kendisine "bey" lakabı dahi verildi. Sevâkin'de mülk sahibi oldu ve Mısır ile ticarî ilişkiler kurdu. Sevâkin ile Hicaz ve Mısır arasında başta pamuk olmak üzere devekuşu tüyü alım satımı yanında köle ticaretiyle de uğraştı. Hatta o dönemde kesin olarak yasaklanan bu ticareti devam ettirmesi yüzünden İngilizler'in baskısı sonucu bir müddet Osmanlı Mısır idaresi tarafından tutuklandı. Bu sebeple hem Mısır hidivliğine hem de onlar üzerinde büyük nüfuz sahibi olan İngilizler'e karşı nefret duyguları beslemeye başladı. 1877'de Dârûf'a gitti, orada bazı sıkıntılarla karşılaştı ve kaçmak zorunda kaldı. 1882 yılında Urâbî Paşa'nın Mısır'da başlattığı isyan hareketine iştirak etti, ardından Sevâkin'e döndü. Kendisini mehdî ilân eden Muhammed Ahmed el-Mehdî ile yakınlık kurdu. Mehdî tarafından Doğu Sudan'da Arap soylulardan tecrit edilmiş bir konumda yaşayan Bece kabilelerine emîr tayin edildi. Mehdînin cihad davetini bölgedeki taraftarlarına ileterek etrafında pek çok adam topladı ve İngiliz-Mısır yönetimine karşı mücadele edecek şekilde teşkilâtlandırdı.

Osman Dikne bu faaliyetleri sırasında Tûker ile Kızıldeniz tepelerinin en önemli yerleşim yeri Sinkât'ı ablukaya alarak buraya erzak ve mühimmat geçişini engelledi ve ardından Sevâkin kışla kumandanı Mehmed Tefvik Bey'in idaresindeki 100 kadar askere saldırdı. Sudan'ın idarî merkezi Hartum ile Sevâkin arasındaki telgraf hattını keserek haberleşmeyi engelledi. 5 Ağustos 1883'te İngiliz-Mısır ordusuna 500-600 adamıyla saldırdı. Karşı tarafa önemli ölçüde zayıyat verdirdi, bu arada kendisi de ciddi bir şekilde yaralandı. 11 Eylül'de Kubâb'da 500 kişilik Mısır birliğine karşı çarpıştı. Girişilen iki saldırıda İngiliz-Mısır ordusundaki askerlerin tamamı yok edildi. 15 Ekim'de Ebint'te 200 Mısır askeri ile içlerinde İngiltere'nin Sevâkin konsolosu Moncrieff'in de bulunduğu diğer sivilleri katletti. 5 Kasım'da Kızıldeniz sahilindeki savaşa 250 adamı katıldı ve Doğu Sudan kumandanı Mahmud Paşa Tâhir komutasındaki 400 Mısır askerini tamamen yok etti. Temeynâb'da 2 Aralık 1883'te 1100 kişilik Mısır birliğini de aynı âkıbete uğrattı.

Mehdî'nin Doğu Sudan emîri olarak cepheden cepheye koştı. Acımasızlığı ve birbiri ardınca kazandığı başarılarla ün kazandı. Mehdî hareketinin önde gelen emîri oldu. 4 Şubat 1884'te Kızıldeniz sahiline yönelik ikinci saldırısına 3000 adamıyla katıldı. Tamamına yakını Mısırlı askerlerden oluşan ve başında Valentine Baker Paşa'nın bulunduğu 6000 kişilik İngiliz ordusuna büyük zayıyat verdirdi. 8 Şubat'taki Ükâk saldırısında yine başarılı oldu. Üç gün sonra Doğu Sudan'da önemli bir yerleşim yeri olan Keselâ üzerine yürüdü ve burada 4500 adamından sadece 100'ünü kaybederken karşı taraftaki 1500 askerden 1100'ünü yok etti. 29 Şubat 1884'te Kızıldeniz sahilinde İngiltere'den gönderilen General Graham kumandasındaki 24.000 askerden oluşan büyük bir İngiliz birliğine önemli ölçüde zayıyat verdirdi. Teemmây'daki son büyük saldırısında da yine Graham kumandasındaki İngiliz birliklerini bozdu (12 Mart 1884).

Mehdî Muhammed Ahmed'in 22 Haziran 1885'te ölümü ve yerine Abdullah b. Muhammed et-Teâyîşî'nin geçmesinden sonra Osman Dikne'nin taraftarları artık eskisi gibi mücadeleyi sürdürmediler. 8 Nisan 1888'de Nil ile Etbere nehrinin birleştiği yerde yapılan savaşta İngiliz kumandan Herbert Kitchener'in (Lord Kitchener) birliklerine karşı savaşan Mahmûd Ahmed ve Osman Dikne'nin güçleri üstünlük sağlayamadı ve bozguna uğradı. 1888 yılı Aralık ayında General Grinfell'in birlikleri karşısında da epeyce güç kaybedildi. Osman Dikne bu savaşta bir kolunu kaybetti. 8 Nisan 1898'deki savaşta Kitchener karşısında ağır bir yenilgiye uğradı, zorlukla kaçabildi. 1899 yılı Kasım ayında Kordofan'ın güneyinde yapılan ve Mehdî hareketinin önde gelenlerinin tamamının öldürüldüğü savaşın ardından 19 Ocak 1900'de yakalandı. Sudan-Mısır sınırındaki Vâdihalfâ'da çok sıkı göz hapsinde tutuldu. 1926 yılında burada öldü. Kabri daha sonra bu bölgede kurulan Nâsir Barajı sebebiyle kaldırılıp Mehdî hareketi önce-

Osman Dikne

sinde yaşadığı Kızıldeniz sahilindeki memleketine nakledildi.

Mehdî hareketinin Sudan'ın bütün düzenini bozduğu ilk yıllarında Osman Dikne hakkında İstanbul'a ulaştırılan bilgiler son derece olumsuzdur. Bu şahsın hem Mısır askerlerine karşı hem de yerli halka aşırı derecede zulmünden bahsedilir. Daha sonra II. Abdülhamid'in Kızıldeniz bölgesinde artan İtalyan sömürgeciliğine karşı Osman Dikne'ye ulaştırılmak üzere bir ferman gönderdiği ve Keselâ'yı düşman işgalinden kurtarmasını istediği bilinmektedir. 1894 yılında Hicaz Valisi Hasan Hilmi Paşa, özel adamlarını Osman Dikne'ye yardım götürmeleri için göndermeye çalışmış ve onunla ilgili bilgileri İstanbul'a aktarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Y.PRK.UM., nr. 8/89, 14/31, 30/37, 30/96; BA, Y.PRK.BŞK., nr. 28/47; İsmâ'il b. Abd al-Qâdir, *The Life of the Sudanese Mahdî* (trc. H. Shaked), New Brunswick 1978, s. 4, 138-142, 144-149; İbrâhîm Fevzi Başâ, *es-Sûdân beyne yedey Ğurdân ve Kîtsînir*, Kahire 1319, I, 176-180, 187-189, 194, 196; II, 237-249; W. S. Blunt, *Gordon at Khartoum*, London 1912, s. 200, 203; J. S. Tirrimingham, *Islam in the Sudan*, London 1949, s.153-154; Mekki Şhibeika, *British Policy in the Sudan (1882-1902)*, London 1952, s. 180, 183-184, 187-188, 206-209; A. B. Theobald, *The Mahdîya: A History of the Anglo-Egyptian Sudan (1881-1899)*, London 1952, s. 64-66, 169, 177, 221; P. M. Holt - M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1961, s. 81, 93, 96-97, 111-112, 119; Dirâr Sâlih Dirâr, *Târîhu's-Sûdân el-hadis*, Beyrut 1968, s. 146-152; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhîm Ebû Selîm), Beyrut 1981, s. 385, 420-434, 559-563, 650-651; C. Fluehr-Lobban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, London 1992, s. 232-233. AHMET KAVAS

OSMAN b. EBÛ ŞEYBE

(bk. İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû'l-Hasan).

OSMAN b. EBÛ'L-ÂS

(عثمان بن أبي العاص)

Ebû Abdillâh Osmân b. Ebi'l-Âs
b. Bişr es-Sekâfi
(ö. 51/671)

Sahâbi.

Annesi Fâtıma bint Abdullah'ın Resûl-i Ekrem'in doğumunda bulunduğu kaydedilmektedir (İbn Abdülber, IV, 385). 9 (630) yılında Tâif'ten Medine'ye gelen altı kişilik bir heyetin en genç üyesiydi. Hz. Peygamber onları mescidde misafir etti. Heyetin Resûl-i Ekrem ile görüşmesi esnasında Osman develeri ve eşyaları bekliyor-

du. Görüşmeler bittikten sonra Osman müslüman oldu. Tâifliler'in öğle sıcağında istirahatete çekildikleri sırada onun Resûlullah ile görüşüp müslüman olduğu, bazan Resûlullah'a, bazan sahâbîlere sorular sorarak müslümanlığı ve Kur'an'ı öğrenmeye çalıştığı, bu halinin Resûl-i Ekrem'in hoşuna gittiği, dinî bilgileri ve Kur'an'ı öğrenebilmesi için Hz. Peygamber'den kendisine dua etmesini istediği, Resûlullah'ın da, "Hiç kimse senin benden istediğini istemedi" diyerek ona dua ettiği rivayet edilmektedir. Heyet Tâif'e dönerken Resûl-i Ekrem zekâsı ve dine olan ilgisinden dolayı Osman'ı önce imam, ardından vali tayin etti. Cemaate imam olduğunda namazı fazla uzatmamasını söyledi. Tâif çevresindeki bâdiyelerin yönetiminde Mâlik b. Avf en-Nasrî ona yardımcı oldu. Osman, Hz. Peygamber'in vefatına kadar bu görevi yürüttü. Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinde Tâif valiliğinde kaldı ve özellikle kendi kabilesi Sakîf'te baş gösteren dinden dönme temayüllerini önledi. Aynı maksatla Ezd kabilesinin Şenûe kolu üzerine gönderildi. Hz. Ömer zamanında iki yıl kadar aynı vazifede kaldı. 15 (636) yılında gazâ için izin istediği zaman halife, "Seni valilikten azletmiyorum; kimi istersen onu vekil bırak" diyerek izin verdi ve onu Bahreyn Uman valiliğine tayin etti. Osman, Tâif'te Ya'lâ b. Abdullah'ı vekil bırakarak Bahreyn'e gitti ve kısa zamanda orayı yeniden İslâm'a bağladı. 19 (640) yılında kardeşi Hakem'i Irak sınırındaki Fars'a gönderdi. Daha sonra kendisi deniz yoluyla oraya gitti. Zira Hz. Ömer İran topraklarında yayılma izni vermiş, Osman'a bölgenin önemli şehri İstahr'a gitmesini emretmiş, Basra'da bulunan Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi de ona yardımcı tayin etmişti. İki ordunun ardarda yaptığı seferlerle Şiraz, Berkâvân adası ve Tevec fethedildi Osman Tevec'de bir mescid yaptırdı, şehri imar ederek İran seferleri için karargâh haline getirdi. Yazın oradan sefer yaptı ve kış orada geçirdi. Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk yılında yine onun ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin gayretleriyle İstahr ve Cûr (Gôr) yeniden ele geçirildi. Kâzerûn, Nübendecân, Şiraz, Errecân, Sînz, Cennâ ve Cehremü gibi önemli şehirler fethedildi; halkları ile cizye karşılığında antlaşmalar yapıldı. 26 (646-47) ve 27'de (647-48) Rey, Erdeşir, Sâbûr gibi şehirler ele geçirildi ve Osman bu bölgenin valiliğine tayin edildi, 29 (650) yılında görevinden uzaklaştırıldı.

Hz. Osman, daha sonra onun Mescid-i Nebevî'ye ilâve edilen evini alarak kendisi-

ne Basra'da bir arsa verdi. Osman b. Ebû'l-Âs 29 (650) yılında burada bir ev yaptırdı ve hayatının geri kalan kısmını ilimle meşgul olarak burada geçirdi. III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar bilinen nesli Basra'da yaşamıştır. Şehirde nehir kıyısındaki bir yer Şattiosmânî diye anılır. Osman b. Ebû'l-Âs'ın tekrarlarıyla beraber elli kadar rivayeti hadis kaynaklarında yer almaktadır. Kendisinden Yezid b. Hakem, Saïd b. Müseyyeb, Mûsâ b. Talha, Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im, Ebû'l-Alâ b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Mutarrif b. Abdullah b. Şihhîr gibi tâbîler hadis rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Şalât", 186, "Selâm", 67, 68; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 50, "Şalât", 12, 39, "İmâret", 26, "Tıb", 19; Tirmizî, "Şalât", 41, "Şavm", 54, "Tıb", 29; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 963, 966, 968-970; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 508-509; Belâzürî, *Fütühü'l-büldân* (trc. Zâkir Kadîrî Ugan), İstanbul 1956, II, 242-246, 251; Dineverî, *el-Ahbarü't-tuvâl*, s. 133, 139; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 76, 122, 134, 138; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 91-92; IV, 385; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 579-581; a.m.lf., *el-Kâmil*, I, 459; II, 284, 374, 421, 449, 489, 508, 553; III, 21, 40-41, 77, 94, 100, 471; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 374-375; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 31-32, VII, 76, 130, 152, 154; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 451-452; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 241-243; Şevkânî, *Derrü's-şahâbe*, Dimaşk 1984, s. 456-457; Sâdik Seccâdî, "İbn Ebi'l-Âs-ı Şekâfi", *DMBİ*, II, 677-678.

ASRİ ÇUBUKCU

OSMAN b. EBÛ's-SALT

(عثمان بن أبي الصلت)

Hâricî fırkalarından
Acârîde'nin tâli bir grubu olan
Saltiyye'nin kurucusu

(bk. ACÂRİDE).

OSMAN EMÎN

(عثمان أمين)

(1908-1978)

Mısrılı fikir adamı.

Cîze vilâyetine bağlı İyât kasabasının Mezgüne köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kahire ve Cîze'deki değişik okullarda tamamladı. Saïdiyye Lisesi'ndeki öğrenciliği sırasında fotoğrafçılık, müzik, tiyatro gibi alanlarda sürdürdüğü etkinlikleri sayesinde ödüller aldı. Vatan sevgisinin ve bağımsızlık duygusunun gelişmesinde, fikrî ve edebî kişiliğinin oluşmasında bu okulun derin etkisi oldu. Daha sonra Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fel-